

En eskilstunakista i Bälinge?

LINDA QVISTRÖM

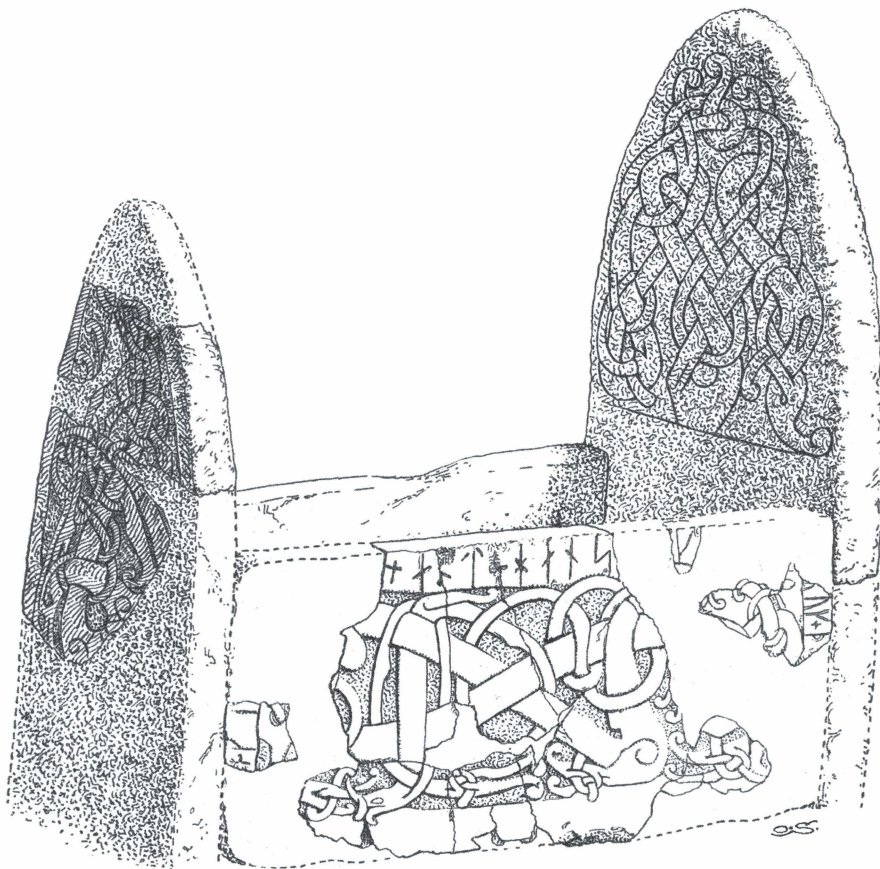
Hösten 2008 gjordes arkeologiska undersökningar i samband med en omfattande renovering av Bälinge kyrka i Uppland. I en rörgrav som grävts genom kyrkans äldsta kormur hittades en del av en huggen sandstenshäll med ornamentik i vikingatida stil. Murbruksrester vittnar om att stenen varit inmurad i kyrkan. Den kan i så fall ha suttit i det äldre koret. Stenen skulle kunna vara en del av en runsten men kan också komma från en ett tidigkristet gravmonument, en så kallad eskilstunakista. Det är i så fall ett ovanligt fynd, det finns bara misstänkta fragment av eskilstunakistor på några enstaka platser i Uppland.

Inga gravmonument av den här typen finns bevarade i sin helhet. De första fynden gjordes i Eskilstuna och rekonstruerades av Sune Lindqvist i början av 1900-talet till en kalkstenskista ornerad i vikingastil, uppbyggd av två rektangulära sidohällar, ett något trapetsformat lock samt två olikstora, rundat spetsiga gavelstenar.¹

Sune Lindqvist sökte igenom stenfragment som var registrerade som runstenar

och lyckades därigenom identifiera fler stenkistor. Idag har liknande kistdelar hittats på många ställen, främst i Göta-landskapen. Allra flest fynd har gjorts i Östergötland. Namnet eskilstunakista har därför ansetts vara missvisande och andra, mer neutrala men samtidigt vidare beteckningar som vikingastilsmonument, förromanska gravmonument eller tidigkristna gravmonument har lanserats.²

Monumenten har hittats i centrala jordbruksbygder och har antagits vara knutna till ett övre samhällsskikt som tidigt anammade den nya religionen. Kistorna har varit uppställda ovan mark och kan ha stått i eller vid de första träkyrkorna, även dessa sannolikt knutna till de större gårdarna. Från Uppland finns inga helt säkra belegg för den här typen av gravmonument, däremot har ett antal möjliga fynd diskuterats. Dessa fragment är alla gjorda av sandsten. Ann Catherine Bonnier har uppmärksammat fynd från Kungs-Husby och Husby-Sjuhundra som skulle kunna vara delar av eskilstunakistor och påpekar generellt att det kan finnas fler uppländska runste-

Figur 1. Den rekonstruerade stenkistan från Eskilstuna, fyndet som gett upphov till benämningen eskilstunakista. Efter Lindqvist 1915.

nar i sandsten som vid vidare studier skulle kunna visa sig komma från liknande gravmonument.³

Tolkningen av stenen i Kungs-Husby

som ett eventuellt lock till en eskilstunakista tillbakavisas dock av Stefan E Hagenfeldt och Rune Palm.⁴

För några år sedan hittades ornerade

Figur 2. Sandstensfragmentet från undersökningen i Bälinge kyrka 2009. UM41776-x, F50.
Foto Bengt Backlund/Upplandsmuseet.

sandstensfragment som skulle kunna vara delar av en eskilstunakista vid Spånga kyrka.⁵

Sandstensfragmentet från Bälinge är avbrutet längs tre sidor men tycks inte vara omhugget. Längs den fjärde sidan finns en ursprunglig rak, i profil sett avfasad, kant. På ena sidan syns delar av ornamentiken. Stenen är ungefär 4,5 cm tjock och släthuggen på båda sidor. Både det faktum att baksidan är släthuggen och att stenen är relativt tunn talar för att det snarare rör sig om en del av ett gravmonument än en runsten. Stilmässigt kan stenen dateras till 1000-talets sista fjärdedel.⁶

Laila Kitzler som 3D-skannat fyndet har påpekat att huggspåren har mycket skarpa kanter.⁷

Stenen bör alltså inte ha varit utsatt för väder och vind under någon längre period. Möjligen har den varit placerad under tak eller också var den ganska ny när den murades in i kyrkan. Det senare kanske inte är helt troligt, även om resultaten från 2008 års undersökning har visat att de tidigaste delarna av stenkyrkan är äldre än vad som förut antagits. Vid utgrävningen framkom nämligen att kyrkan innan det nuvarande, rakslutna koret byggdes haft ett smalare, romanskt kor med absid. Vid det fortsatta analysarbetet kan denna första stenbyggnadsfas förhoppningsvis få en mer exakt datering.⁸

Eskilstunakistorna har använts som en indirekt indikation på tidiga kyrkor, dels för att de utgör kristna gravmonument, dels för att de misstänks ha stått inomhus.⁹ Om fyndet från Bälinge kommer från ett tidigkristet gravmonument skulle det i linje med detta kunna var en indirekt indikation på att en träkyrka funnits i Bälinge vid 1000-talets slut. Det skulle också, oavsett om det fanns en kyrka eller ej, peka på att platsen tidigt varit knuten till en stormannagård. 2009 års undersökning i Bälinge kyrka berörde inte de äldsta golvlagren och det var därför inte möjligt att avgöra om rester efter en äldre träkyrka kan ha funnits på platsen.

Om sandstensfragmentet kommer från en eskilstunakista är det ett spännande och förhållandevis unikt fynd. Kommer det från en runsten är det spän-

nande men inte lika unikt. Då har vi å andra sidan uppfyllt det önskemål om nya runstensfynd som framfördes från församlingen inför undersökningarna!

Noter

- 1 Lindqvist 1915
- 2 Neill & Lundberg 1994; Lundberg 1997; Gräslund 2001 s 40
- 3 Bonnier 1987 s 19; 1992
- 4 Hagenfeldt & Palm 1996 s 40f
- 5 Källström 2002; Magnus Källström muntligen
- 6 Anne-Sofie Gräslund muntligen
- 7 Laila Kitzler muntligen
- 8 En rapport från den arkeologiska undersökningen och de byggnadsantikvariska insatserna beräknas vara klar under 2010. För den arkeologiska delen kommer Joakim Kjellberg vara huvudförfattare.
- 9 Neill & Lundberg 1994 och där anförd litteratur

Muntliga uppgifter

Anne-Sofie Gräslund, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet
 Laila Kitzler, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet
 Magnus Källström, Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet

Litteratur

- Bonnier, A C 1987. *Kyrkorna berättar Upplands kyrkor 1250–1350* – Uppsala
- Bonnier, A C 1992. Sandstensmonumentet i Kungs-Husby kyrka. *Kungs-Husby i Trögd. Kungsgård, kyrka och socken. Studier till det medeltida Sverige 6*. Red Carl Gustaf von Ehrenheim. – Stockholm
- Hagenfeldt, S E & Palm, R 1996. *Sandstone Runestones. The use of sandstone for erected runestones*. – Stockholm
- Gräslund, A-S 2001. *Ideologi och Mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*. – Uppsala
- Källström, M 2002. Kyrkobyggare i Spånga. *Upptaget. Arkeologi i Stockholm inför 2000-talet. Sankt Eriks årsbok 2002*. – Stockholm
- Lindqvist, S 1915. *Den helige Eskils biskopsdöme. Några arkeologiska vittnesbörd om den kristna kyrkans första organisation inom mellersta Sverige*. – Stockholm
- Neill, T & Lundberg, S 1994. Förnyad diskussion om »Eskilstunakistorna«. *Fornvännen* 89. – Stockholm
- Lundberg, S 1997. *Gravmonument i sten från sen vikingatid och äldre medeltid i Västergötland*. – Göteborg

Linda Qviström är arkeolog med inriktning på historisk tid, verksam vid Upplandsmuseet.